

teorije nacionalizma nastale pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća. Raspravu između Gellnera i njegova nekadašnjeg učenika mogli su pratiti čitatelji časopisa *Nations and Nationalism*. Premda Smith priznaje svome učitelju njegove zasluge, kritizira njegov modernizam. U sljedećem poglavlju Smith analizira teorije temeljene na marksističkome naslijeđu koje nastoje pokazati uzročno-posljedičnu vezu između kapitalizma i nacionalizma. Slijede teorije koje »u modernoj birokratskoj državi vide izvor i okvir modernih nacija i nacionalizma, a u političkim i vojnim snagama i institucijama ključeve objašnjenja njihova nastanka« (str. 72), pri čemu autor posebno upućuje na Anthonyja Giddensa, Charlesa Tillyja, Michaela Manna i Johna Breuillyja. Gotovo cijelo poglavlje »Politički mesijanizam« govori o radu Eliea Kedouriea usredotočujući se na ulogu religije, odnosno na nacionalizam kao »građansku religiju«. Među modernistima iz osamdesetih godina izdvaja djela Erica Hobsbawma i Benedicta Andersona, za koje su nacije i nacionalizam »konstrukcije i kulturni artefakti« (str. 120).

U drugom dijelu knjige, znakovita naslova »Kritičari i alternative«, najprije govori o primordijalizmu (sociobiološke i kulturne orijentacije) i perenijalizmu (koji moderne nacije izvode iz temeljnih etničkih spona, a ne iz procesa modernizacije) u opreci s kojima je modernistički pristup i nastao. Smithova je namjera pokazati zašto su te dvije paradigme neprihvatljive i izložiti vlastiti pristup koji ne smatra ni primordijalizmom ni perenijalizmom ni modernizmom, već etnosimbolizmom, svojevrsnim pomicanjem različitih pristupa. Dakle, nacije nisu od pamtivijeka, niti traju u kontinuitetu kroz dugo vrijeme, a niti ih se može jednostavno izvesti iz novih procesa modernizacije. »*Etnosimbolizam* želi otkriti simboličko naslijeđe etničkih identiteta pojedinih nacija i pokazati kako moderni nacionalizmi i nacije, suočavajući se s problemima modernog doba, ponovno otkrivaju i reinterpetiraju sim-

bole, mitove, sjećanja, vrijednosti i tradicije svojih etnopovijesti« (str. 228).

U zadnjem poglavlju daje kritiku postmodernističkih pristupa, za koje kaže da većina njih »predstavlja neku od modernističkih paradigmi iz koje onda žele 'iskoračiti' kako u pogledu razdoblja tako i u pogledu 'faza' razvoja samih fenomena« (str. 223). One prema njegovu mišljenju ne donose neku opću teoriju nacionalizma i fragmentiraju istraživačko polje.

Svjestan problema tipologizacije, Smith u zaključku, podsjećajući na Maxa Webera, nabroja probleme koji otežavaju svaki postupak uočavanja teorija nacionalizma i njihovih paradigmi. U tome kontekstu razumljivo je da ni mnogobrojni razmatrani teoretičari nacije i nacionalizma koje je Smith razvrstao po precincima što ih je sam uredio ne moraju nužno biti zadovoljni mjestom koje im je dodijeljeno.

Josip Kumpes

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

Dragutin Babić, Ivan Lajić i Sonja Podgorelec

Otoci dviju generacija

Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2004, 233 str.

Knjiga *Otoci dviju generacija* već je drugi rezultat zajedničkog istraživačkog rada autora Ivana Lajića, Sonje Podgorelec i Dragutina Babića na društveno-demografskoj strukturi, razvojnoj dinamici i perspektivama pojedinih jadranskih otoka. Nakon knjige *Otoci – ostati ili otići?* (Zagreb, IMIN, 2001), u kojoj su prikazani rezultati istraživanja populacije šibenskih otoka Prvića i Zlarina te učeničke populacije otoka Krapnja, koja svakodnevno putuje na kopno radi

posla, u drugoj su knjizi prikazani rezultati istraživanja provedenog na odabranom uzorku (stari i mladi) stanovnika zadarskih otoka Ugljana, Iža i Dugog otoka. Dok je prvo istraživanje bilo razmjerno usko usmjereno na proučavanje stavova dnevno cirkulirajuće populacije o životu na otoku, dnevnom putovanju, dvojnog aspektu života, namjerama odlaska i viđenju budućnosti otoka, u drugome su autori sebi postavili mnogo ambiciozniju zadaću – dati podroban opis otočnih društvenih sustava na temelju uvida u povijesne i razvojne značajke demografskih struktura, stavova o prošlosti i budućnosti te interakcije i predodžbe otočana kroz njihovu pripovijest o sebi samima. Odabrani uzorak mlade i stare populacije otočana kumulativno se i prirodno nadovezuje na uzorak prvoga istraživanja (populacija u radnoj dobi) i na taj način omogućuje autorima da svoje izlaganje strukturiraju na metafori »životnog ciklusa« koji svojim vječitim vraćanjem strukturira društveni poredak otočnih društvenih sustava. U tom je smislu, smatraju autori, iščitavanje skrivenoga koda otočnoga društvenog poretka, kao uvijek prisutne mogućnosti odlaska s otoka, ključ koji otvara pristup razumijevanju osebjne otočne društvene strukture i njezinih razvojnih tendencija.

Empirijsko istraživanje čvrsto je utemeljeno na postavkama demografskih i socioloških teorija i metoda. Autori na početku rada daju sažet prikaz nastanka i razvitka otočnih demografskih struktura kako bi razvili poredbeno-povijesni analitički okvir za smisaono-teorijsku analizu dobivenih podataka. Oni zaključuju da je na otocima na djelu stoljetni depopulacijski trend, koji ih mnogome razlikuje od demografskih struktura ostalih dijelova Hrvatske, te ih to, prije svega, i čini teorijski važnim predmetom proučavanja. Polazeći od teorijskih postavki i pojmova demografske teorije, poput životnog ciklusa, demografske destabilizacije, demografskog starenja, prirodnoga i mehaničkoga

kretanja, analize dobnog i spolnog sastava, autori primjenom različitih demografskih modela ukazuju na mnogobrojne nepravilnosti i negativne tendencije u demografskoj otočnoj strukturi. Posebnu pozornost pri objašnjenju nastanka takvih demografskih struktura autori pridaju kontingentnim povijesno-ekonomskim činiocima te prostornom smještaju otoka i prometnoj povezanosti otoka s ostatkom hrvatskoga prostora.

Na temelju iznesenih podataka autori studije zaključuju da, premda je u posljednjem desetljeću došlo do nekih poboljšanja u kretanju stanovništva, problem starenja i sve manja zastupljenost mladih naraštaja predstavlja neuralgičnu točku u osmišljavanju zadovoljavajućih i prihvatljivih ekonomsko-demografskih politika razvoja jadranskih otoka. Iz iznesenih teorijskih postavki autori razvijaju teorijsku pretpostavku svojega istraživanja: na stavove ispitanika o budućnosti otoka i samim tim na njihove životne odluke presudno utječe svijest o otočnoj depopulacijsko/generacijskoj traumi te mogućnosti i način uključivanja mladih u svijet odraslih i rada.

Iz tih pretpostavki logički slijedi operacionalizacija istraživanja i strukturiranje uzorka. Operacionalizacija je provedena putem upitnika i intervjuva kako bi se zahvatilo što više aspekata svakodnevnoga otočnoga života, čija je središnja točka svijest mladih i starih otočana o bitnoj značajki demografske strukture – starenju otoka. Kako provedeno istraživanje u cijelom svom toku predstavlja istinski model uspješno provedenog sociološkog istraživanja, ovaj će se prikaz usredotočiti na praćenje njegovih etapa, jer je to najbolji način da se istodobno prikažu i struktura knjige i rezultati istraživanja.

Istraživanje čiji su rezultati predstavljeni u knjizi provedeno je u listopadu 2001. na odabranom uzorku. Uzorak je bio proporcionalno stratificiran prema odabranim obilježjima – brojnosti stanovništva pojedinog otoka te spolnoj i dobnj zastupljenosti stanovnika triju zadarskih otoka: Ugljana, Iža i Dugog

otoka. Ta tri otoka odabrana su zbog značajki prema kojima se međusobno razlikuju, a koje sve zajedno, prema procjenama istraživača, predstavljaju reprezentativan uzorak odabranog arhipelaga.

Kriteriji odabira uzorka bili su veličina otoka, broj naselja na njemu, broj stanovnika, udaljenost od Zadra – središta kojem gravitiraju, kvaliteta povezanosti otok – kopno, odnosno broj dnevnih veza i vrsta prijevoznog sredstva.

Kako se kroz istraživanje željelo dobiti uvid u (ne)podudarnost stavova mladih i starijih otočana o određenim bitnim aspektima otočnoga života, i sama pitanja bila su prilagođena poduzorcima: mladim i starim otočanima. Kako je već rečeno, pri istraživanju migracijskih dvojbi mladih stanovnika triju zadarskih otoka upotrijebljeni su anketa i intervju. Anketa se sastojala od 39 pitanja zatvorenog tipa kojima su obuhvaćeni važni segmenti otočne problematike viđeni s motrišta mladih otočana. Anketno ispitivanje obuhvatilo je 107 učenika s Ugljana, Iža i Dugog otoka, polaznike osnovnih i srednjih škola.

Intervju je proveden u obliku učeničkih eseja u kojima se uspoređuju percepcije otoka u doba istraživanja (2001.) i vizija otoka 10 godina kasnije (2011.) Intervjuirano je ukupno 25 učenika i to jedanaest s Ugljana, sedam s Dugog otoka i sedam s Iža.

Upitnik za starije stanovnike sadržavao je pitanja kojima su autori željeli prije svega saznati što više o životnoj povijesti starijih otočana i samim tim o povijesti svakodnevnog života na otoku. Istraživanje je provedeno metodom vodene ankete. Ispitanici su na 67 pitanja odgovarali uzimajući vremena koliko im je bilo potrebno i objašnjavajući pojedine odgovore veoma ekstenzivno.

Uzorak od 151 ispitanika predstavlja 5% stanovnika starih 60 i više godina na zadarskom otočju. Dobna i spolna struktura uzorka također se poklapala sa spolnom i dobnom strukturom Dugog otoka, Iža i Ugljana.

Anketa za stare otočane sadržavala je 67 pitanja strukturiranih u više serija koje su bile oblikovane tako da usmjere pozornost prema određenim aspektima života pojedinca, njegovoj životnoj povijesti ili određenom problemu. Sedam pitanja je otvorenog tipa, dok je uz veći broj zatvorenih pitanja s ponudnim odgovorima ostavljena i mogućnost dopisivanja nekog drugog odgovora. Određeni broj pitanja sadrži ponudene skale slaganja s odgovorima raspoređenim u tri ili pet stupnjeva intenziteta. Upravo tako strukturirana anketa, koja daje određenu slobodu ispitaniku ima, kao što je poznato, najveću metodološku i teorijsku vrijednost. I ovo je istraživanje nedvojbeno potvrdilo vrijednost takvog pristupa u empirijskim istraživanjima, jer su upravo odgovori na ta pitanja omogućili autorima uvid u određene vidove svakodnevnoga života te uspješnu kvalitativnu analizu dobivenih podataka.

U interpretaciji rezultata istraživanja provedenih na uzorku starih i mladih otočana autori su se služili problemskim pristupom, tako što su prikaz rezultata uklopili u teorijski okvir kako bi se postiglo dodatno razumijevanje istraživanih vidova otočnoga života. Posebna pozornost usmjerena je na važne životne odluke i poviješću određene činioce, od kojih su u životu otočana, kako pokazuje i ova studija, najvažnije odluke o sudjelovanju ili nesudjelovanju u migracijama.

Uporabom multidisciplinarnog pristupa i podataka dobivenih iz različitih izvora – anketa, intervju, popis stanovništva i povijesnih studija – autori su dali kompleksnu sliku otočnoga života iz koje se dalje mogu stvarati različiti modeli budućega otočnog razvitka. Najvažniji spoznajni rezultat istraživanja jest uvid u interakcijsku i institucionalnu strukturu otočnoga društvenog sustava, te empirijskim putem verificirana spoznaja da su problemi depopulacije i starenja otoka podjednako prisutni u svijesti i mladih i starih otočana.

Studija *Otoci dviju generacija* Ivana Lajića, Sonje Podgorelec i Dragutina Babića predstavlja obrazac dobro osmišljenoga, metodično vođena i uspješno interpretirana empirijskog istraživanja. Upravo ta uspješno uspostavljena veza teorije, metode, istraživanja i interpretacije čini je jednom od najboljih sociološko-demografskih studija napisanih u Hrvatskoj u posljednjem desetljeću.

Aleksandar Vukić

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

Will Kymlicka

Multikulturalno građanstvo – liberalna teorija manjinskih prava

Zagreb: Jesenski i Turk, 2003, 400 str.

Knjiga *Multikulturalno građanstvo – liberalna teorija manjinskih prava* Willa Kymlicke, profesora na Odsjeku filozofije na Queen's Universityju u Kanadi, te redovitoga gostujućeg profesora Odsjeka za proučavanje nacionalizma na Central European Universityju u Budimpešti, rasprava je o problemima manjinskih i useljeničkih skupina u multikulturalnim društvima s motrišta liberalne teorije pravednosti. Kao što je poznato, liberalna teorija poprilično je skeptična prema svakom inzistiranju na kolektivnim pravima pojedinih skupina. Stoga je i u međunarodnim odnosima nakon Drugoga svjetskog rata dominirala postavka o zaštiti ljudskih prava kao nužnom i dovoljnom uvjetu pravednoga društvenog poretka. No, nakon propasti komunizma u Istočnoj Europi, mogućnost međuetničkih sukoba nagnala je međunarodnu zajednicu, a posebno Europску uniju, na razvijanje mehanizama zaštite nacionalnih manjina u tranzicijskim zemljama. U tom smislu Kymlickinu knjigu valja čitati kao teorijski pokušaj da se novonastala situacija u međunarodnoj politici uklopi u liberalnu teorijsku paradigmu.

U prvome uvodnom poglavlju knjige Kymlicka naznačuje problem istraživanja u okviru liberalne teorije manjinskih prava, kako bi pokazao mehanizam koegzistiranja manjinskih i ljudskih prava, te navodi razloge zbog kojih manjinska prava trebaju biti ograničena načelima individualne slobode, demokracije i socijalne pravde.

Prvi dio drugog poglavlja razmatra razne oblike kulturnog pluralizma. Kymlicka razlikuje »multinacionalnu« državu, u kojoj kulturna raznolikost proizlazi iz inkorporiranja prethodno samoupravnih, teritorijalno koncentriranih kultura u širu državu, i »polietničke« države, u kojima kulturna raznolikost proizlazi iz useljavanja pojedinaca i obitelji. Istražuje razlike između »nacionalnih manjina« u multinacionalnim državama i »etničkih skupina« u polietničkim državama te raspravlja o odnosu između rase, etničnosti i nacionalnosti, pojmovima koji nisu posve razgraničeni u anglosaksonskoj političko-filozofskoj tradiciji.

Ostatak drugog poglavlja pruža tipologiju različitih vrsta manjinskih prava koja mogu zahtijevati etničke ili nacionalne skupine. Kymlicka u svojoj tipologiji razlikuje: 1) prava na samoupravu (prenošenje ovlasti na nacionalne manjine, često u nekom obliku federalizma); 2) polietnička prava (novčana potpora i zakonska zaštita za određene običaje koji su vezani uz konkretne etničke ili vjerske skupine) i 3) prava na posebnu predstavljenost (zajamčena mjesta za etničke ili nacionalne skupine u središnjim institucijama šire države).

Za svako od tih prava Kymlicka daje primjere iz raznih zemalja te istražuje neke od ključnih razlika među njima, s obzirom na njihovo institucionalno utjelovljenje i ustavnu zaštitu. Ta tri oblika često se opisuju kao »kolektivna prava«.

U trećem poglavlju knjige istražuje se veza između kolektivnih i individualnih prava. Mnogi liberali vjeruju da su kolektivna prava po svojoj prirodi u sukobu s indivi-